

Asia: VN/4063/2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuusarvioinnin tausta

Suomessa lain tasoisena voimaan saatetussa Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyssä yleissopimuksessa eli niin sanotussa Istanbulin sopimuksessa on asetettu sopimuksen osapuolivaltioille velvoite toteuttaa tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet sen varmistamiseksi, että rangaistavaksi säädetään aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon ja houkutteleva muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon (37 artikla). Tämä velvoite koskee 41 artiklan mukaan myös yritystä ja avunantoa.

Tarkasteltavana olevassa oikeusministeriön arviomuistiossa 2021:29 viitatuin tavoin Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa valvova EU:n elin GREVIO on Suomea koskevassa vuoden 2019 raportissaan nostanut esiin kysymyksen siitä, tulisiko Suomen lakiin säätää pakkoavioliittoa koskeva erilliskriminalisointi omalla tunnusmerkistöllään. Tämän lisäksi myös Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea on raportissaan vuonna 2021 ilmoittanut katsovansa, että Suomen tulisi osana naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisia toimia nimenomaisesti kriminalisoida pakkoavioliitot.

Helsingin käräjäoikeuden kannanotot

Helsingin käräjäoikeus yhtyy arviomuistiossa esitettyyn näkemykseen siitä, että pakkoavioliitto ei ole Suomessa varsinaisesti muodostunut sellaiseksi oikeusjärjestyksen suojaamia oikeushyviä vaarantavaksi ilmiöksi, joka edellyttäisi välttämättä suojelemiskeinona uutta kriminalisointia. Avioliitto instituutiona ei ole ylipäätään yhdessä elämisen muotona siinä asemassa, missä se on joissakin muissa kulttuureissa ja yhteisöissä. Pakkoavioliitto on itsemääräämisoikeutta loukkaavana

ilmionä perusoikeuksien vastainen ihmisoikeusloukkaus, joka ei ole Suomen oikeusjärjestyksen mukaan hyväksyttävissä. Jokaisella täysi-ikäisellä henkilöllä on lähtökohtaisesti oikeus itsenäiseen päätöksentekoon ja toimintaan. Olemassa on sinänsä esimerkiksi suljettuja uskontoyhteisöitä, joissa vanhemmat saattavat painostaa nuoria avioitumaan aikaisemmin kuin nuoret itse haluaisivat. Jos joku on pakotettu, painostettu tai erehdytetty avioliittoon, voi tämä osapuoli Suomessa saada yksipuolisella hakemuksella avioero-prosessin käynnistymään. Eron saaminen edellyttää toisen osapuolen kuulemistä, mutta ei tämän suostumusta.

Arviomuistiossa selostetuin tavoin pakkoavioliitto ei ole kuitenkaan Suomessakaan tuntematon ilmiö. Muistion mukaan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin vuonna 2020 otetuista henkilöistä pakkoavioliittoon oli arvioitu joutuneen 45 henkilöä. Useissa näistä tapauksista avioliittoon pakottaminen sinänsä oli tapahtunut muualla ja avioliitto jatkunut sen jälkeen Suomessa. Väitteitä pakkoavioliitosta on tullut maahanmuuttajamäärien lisääntyessä enenevästi poliisin, maahanmuuttoviranomaisen ja sosiaalitoimen tietoon esimerkiksi vastaanottokeskuksissa ja turvapaikanhakumenettelyssä.

Mainittuja havaintoja on voitu tehdä jo pitkään myös Helsingin käräjäoikeudessa erityisesti rikos-, lähestymiskielto- ja lapsenhuolto-oikeudenkäynneissä. Esiin on tullut tapauksia, joissa on ainakin epäilty tapahtuneen kulttuuri- ja uskontosidonnaista puolison tai muun lähiyhteisön taholta harjoitettua pakottamista tai painostamista. Siihen on liittynyt usein kunniaväkivallan tyyppisiä elementtejä eli fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa tai henkeen ja terveyteen tai esimerkiksi lasten maasta viemiseen liittyvää vakavaa uhkailua. Se on kuitenkin näyttäytynyt enemmänkin uhkailulla tai väkivallalla suoritettuna pakottamisena avioliitossa pysymiseen eikä niinkään itse avioliittoon pakottamisena.

Myös väitteitä avioliittoon jo alun perin pakottamisesta on esitetty. Useissa tapauksissa kysymys on ollut siitä, että avioliiton ulkomailla solminut, väkivaltaisesta kodista paennut, viranomaisilta apua hakenut vaimo on sinänsä hakenut Suomessa virallista avioeroa, mutta puoliso ja mahdollisesti myös muut sukulaiset ovat katsoleet, että uskonto- tai kulttuurisidonnainen liitto ei ole päättynyt, ja vaatineet vaimoa palaamaan yhteiselämään. Painostamiskeinoina on käytetty muun muassa vaimoon tai tämän lähisukulaisiin kohdistuvia tappouhkauksia tai kiristämistä sillä, että vaimosta otettuja, ei-kulttuurinmukaisia kuvia tullaan lähettämään häpäisemistarkoituksessa lähisukulaisille tai julkaisemaan sosiaalisessa mediassa. Silloin kun tällaisissa tapauksissa on käytetty väkivaltaa, on motiivina voinut olla paitsi uhrin suostumukseen vaikuttaminen, myös niin sanottu suvun maineen tai kunnian palauttaminen, joka saatetaan katsoa pilatuksi, jos naispuolinen perheenjäsen on käyttäytynyt yhteisössä yleisesti noudatettujen sääntöjen vastaisesti.

Edellä mainitun kaltaisissa tapauksissa tekijöitä on tuomioistuimissa syytetty ja riittävän näytön kerryttyä myös tuomittu niistä rikoksista, joiden tunnusmerkistön menettely kulloinkin on täyttänyt, kuten pahoinpitelystä, vainoamisesta, laittomasta uhkauksesta, seksuaalirikoksista, vapaudenriistosta, lähestymiskiellon rikkomisesta, kunnianloukkauksesta sekä myös arviomuistiossa kerrotusta ihmiskaupasta.

Pakkoavioliitto itsemääräämisoikeutta loukkaavana ilmiönä on jo itsessään lainvastainen. Avioliittoon pakottamisesta voitaisiin jo nykyisen lain mukaisesti arviomuistiossa esiin tuoduin tavoin tuomita rangaistus rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisena pakottamisena, joka on kaikenlaiseen oikeudettomaan väkivallalla tai uhkauksella pakottamiseen soveltuva yleissäännös. Jos avioliittoon pakottamisessa käytetyt keinot, tekotapa ja tarkoitus täyttävät rikoslain 25 luvun 3 §:ssä tarkoitetun ihmiskaupparikoksen perustunnusmerkistön, voi menettely tulla jo nykyisin tuomittavaksi ihmiskauppana. Näiden kahden säännöksen ja edellä viitattujen oikeuskäytännössä esiintyneiden muun nimikkeisten syyteasioiden perusteella käräjäoikeus yhtyy siihen arviomuistiossa esitettyyn johtopäätökseen, että avioliittoon pakottamisesta voidaan lähtökohtaisesti jo nykyisten Suomen rikoslain säännösten nojalla tuomita rangaistus.

Vaikka avioliittoon pakottaminen ja sen tekemiseen käytetty menettely voikin tulla rangaistavaksi rikoslain mukaisina muina rikoksina, on tosiasiallinen tilanne joka tapauksessa se, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ei käy suoraan ilmi Suomen laista. Tästä GREVIO ja Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitean ovat Suomea koskevilla raporteillaan edellä jo viitatuin tavoin huomauttaneet. Edellä mainituilla rikosotsikoilla tuomittaessa syyksi luettava teko ei ole nimikkeeltään avioliittoon pakottaminen, vaan muu rikos.

Monikulttuurisessa yhteiskunnassa eläminen Suomessa tulee jatkumaan ja laajenemaan. Viranomaisilla tulee olla valmius tarjota apua tarvitseville suojelua ja oikeusturvaa kulttuuritaustasta riippumatta. Normit määräytyvät Suomen oikeusjärjestyksen mukaan. Sen kanssa mahdollisesti ristiriidassa olevat uskonto- sekä kulttuuriperusteiset yhteisöissä noudatettavat säännöt väistyvät, jos ne ovat Suomen lainsäädännön ja perusoikeuksien vastaisia.

Arviomuistiossa kaavaillun mukaan avioliittoon pakottamisen mahdollisen erilliskriminalisoinnin tai muun lainkohdan täsmentämisen piiriin tulisivat kuulumaan vain oikeudellisesti sitovat, rekisteröidyt avioliitot. Käräjäoikeus kannattaa tätä rajausta arviomuistiossakin esiin tuotujen, lähinnä uskonto- ja kulttuurisidonnaisten liittojen määrittelyyn liittyvien potentiaalisten oikeudellisten sekä näytöllisten tulkintaongelmien vuoksi.

Käräjäoikeus yhtyy myös siihen arviomuistiossa lähtökohtana esitettyyn rajaukseen, jonka mukaan tapaukset, joissa avioliiton toinen osapuoli pakotetaan pysymään avioliitossa, joka on sinänsä aikanaan solmittu asianmukaisesti suostumukseen perustuneena, eivät tule kuulumaan mahdollisen lainmuutoksen soveltamispiiriin. Oikeussuojakeinot niihin ovat saatavissa muuta kautta kuin avioliittoon pakottamisesta tuomitsemisesta, jos apua pyritään hakemaan. Turvattomassa liitossa fyysistä, henkistä tai taloudellista väkivaltaa kokevien henkilöiden on aina mahdollista hakea ja saada apua sosiaali- sekä oikeusviranomaisilta. Sitä, milloin on ollut mahdollisesti kysymys vain yksittäisessä kulttuurissa tai uskonnossa tavanomaisena pidettävästä kontrolloinnista, on joissakin tapauksissa vaikea arvioida. Jos toinen osapuoli käyttää avioliitossa pysymiseen pakottamisessa tai painostamisessa väkivaltaa tai sellaisia uhkauksia tai muita selkeitä itsemääräämisoikeuden loukkauksia, jotka täyttävät jonkin rikoslain mukaisen rikoksen tunnusmerkistön, voivat mukaan tulla

aikaisemmin jo viitatuista, tapaukseen soveltuvista rikoksista syyttäminen ja tuomitseminen mukaan lukien myös ihmiskauppasäännöksen soveltamisen mahdollisuuden, sekä tarvittaessa pakkokeinojen käyttämisen sekä turvaamistointen, kuten lähestymiskiellon määräämisen.

Pakotettu avioliitto henkilön itsemääräämisoikeutta loukkaavana olosuhteena soveltuu sinänsä luonteeltaan juuri ihmiskauppakategoriaan, jonka käytettävyyttä arviomuistiossa on painotettu. GREVIO on raportissaan huomauttanut Suomelle, että ihmiskauppa rikosnimikkeenä ei kata kaikkia pakkoavioliiton muotoja. Myös käräjäoikeuden mielestä on säännöksen rakenteen ja oikeuskäytännön perusteella epäiltävissä, että ihmiskaupparikoksen raskasmuotoinen tunnusmerkistö ei läheskään kaikissa pakkoavioliittotapauksessa tule ainakaan kaikilta osin täyttymään, vaikka itse avioliittoon pakottamisesta kertyisikin näyttöä.

Pakkoavioliitossa keinona on usein ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen sekä tekotapana määräysvaltaan ottaminen ja majoittaminen vapaudenrajoituksineen. Jos avioliittoon pakottajan nimenomaisena tarkoituksena on lisäksi jo alun perin saattaa uhri ilman tämän suostumusta avioliittoon ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin eli esimerkiksi tekemään kotona pakkotyötä vailla oikeutta itsenäiseen päätöksentekoon ja liikkumisvapauteen, voi teko tulla ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täyttävänä rangaistavaksi. Muilta osin säännöksessä tarkoitettut keinot ja tekotavat, joita ovat muun muassa uhrin erehdyttäminen sekä tämän erehdyksen hyväksikäyttö, ja kuljettaminen, sekä tarkoitus, joita ovat oikeuskäytännössä useimmiten esiintynein tavoin olleet uhrin saattaminen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi prostituutiotyöhön tai ravintolassa tehtävään pakkotyöhön, eivät sovi sanamuodoiltaan ja edellytyksiltään kovin hyvin pakkoavioliiton käsittelyyn ihmiskauppana. Ihmiskauppasäännöksen soveltamisessa pakkoavioliittoihin on lisäksi, kuten sinänsä muissakin perheensisäisissä epäillyissä rikoksissa, potentiaalisesti vaikeita näyttöongelmia varsinkin, jos perhe-elämä on jatkunut tai jos uhri muusta syystä esimerkiksi puolison tai lähiyhteisön painostamisen vuoksi tai lasten menettämisen pelossa ei uskalla kertoa tapahtumista.

Syytteitä perheensisäisistä ihmiskaupparikoksista on Suomessa nostettu harvoin. Esimerkkinä yhdestä tuomioon johtaneesta tapauksesta käräjäoikeus viittaa vuoden 2021 aikana uutisoituun Turun hovioikeuden 15.4.2021 asiassa R 19/1573 antamaan tuomioon, jolla hovioikeus oli tuominnut 13-vuotiaan lapsen kanssa avioituneen 30-vuotiaan miehen nimenomaan ihmiskaupasta sekä lisäksi törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja pahoinpitelystä. Syyte oli hovioikeuden antaman tiedotteen mukaan perustunut pääosin siihen, että vastaaja oli avioitunut Irakissa 13-vuotiaan asianomistajan kanssa, minkä jälkeen asianomistaja oli tullut 14-vuotiaana vastaajan järjestämänä Suomeen, jossa vastaaja oli kohdistanut asianomistajaan seksuaalisia tekoja sekä väkivaltaa ja rajoittanut tämän vapautta.

Toisena esimerkkinä, joka havainnollistaa tämän tyyppisten syyteasioiden näyttövaikeuksia, on Helsingin käräjäoikeudessa joulukuussa 2021 päättynyt, vielä ei-lainvoimainen syyteasia. Siinä oli taustalla törkeää ihmiskauppaa koskevan syytteen mukaan asianosaisten avioituminen Afganistanissa vuonna 2017 ja sen jälkeinen muutto Suomeen, jossa vastaaja oli asunut sitä ennen jo pitkään. Vastaajan ei ollut sinänsä väitetty pakottaneen asianomistajaa avioliittoon, mutta syytteen

teonkuvauksen mukaan vastaajan oli epäilty käyttäneen hyväksi aviopuolisonsa taloudellisesti sekä muutoin riippuvaista asemaa ja muun muassa kielitaidottomuudesta sekä vaikeasta sosiaalisesta ja taloudellisesta tilasta johtuvaa turvatonta tilaa. Vastaaja oli syytteen mukaan erehdyttänyt asianomistajaa elin- ja asuinolosuhteistaan Suomessa, ottanut asianomistajan määräysvaltaansa sekä majoittanut asianomistajan Suomessa saattaakseen tämän pakkotyöhön (tekemään kotitöitä) tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, joissa vastaajan oli väitetty pitäneen asianomistajaa sekä rajoittaneen tämän liikkumista väkivaltaa ja uhkauksia käyttämällä. Oikeudenkäynnin aluksi avioliitossa vastaajan kanssa edelleen oleva asianomistaja käytti läheisen vaitiolo-oikeutta ja kieltäytyi todistamasta aviomiestään vastaan. Syyttäjä luopui sen jälkeen syytteestä katsoen, että ilman asianomistajan kertomusta vastakuulustelu-oikeuksineen näyttö ei riittäisi ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön toteennäyttämiseen. Syyttäjä syytti vastaajaa toissijaisen syytteen mukaan enää pahoinpitelystä, josta vastaaja tuli tuomituksi.

Jos avioliittoon pakottamista koskevia lainmuutoksia päätetään tehdä rikoslakiin, on todennäköistä, että erillisiä syytteitä pakkoavioliitoista ei edellä jo esiin tuoduista syistä tulla nostamaan kovin usein. Kuitenkin sen perusteella, mitä edellä on tuotu esiin monikulttuurisuudesta, Suomessa asuvien henkilöiden erilaisista kulttuuri- ja uskontotustaista sekä viranomaisten tietoon aika ajoin tulevista konkreettisista pakkoavioliittoepäilyistä, käräjäoikeus pitää tarpeellisena, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus nimenomaisesti ilmaistaan laissa. Se selkiinnyttäisi pakottajalle ja pakotetulle, kuinka yhteiskunta suhtautuu pakkoavioliittoon, sekä täyttäisi kansainväliset sopimusvelvoitteet. Tietoisuudella tällaisen säännöksen olemassaolosta voisi olla ainakin jossakin määrin yleisestävä vaikutus suhteessa sellaisiin edellä viitattuihin perheisiin, joissa ongelmana ei ole ollut avioliittoon pakottaminen, vaan avioliitosta irtautumisen estäminen, tai joissa kysymys ei ole oikeudellisesti sitovasta avioliitosta, vaan esimerkiksi uskonnon tai kulttuurin sääntöjen mukaisesta yhteiselämästä.

Selkeä tapa kriminalisoida pakkoavioliitto olisi arviomuistion sivulla 87 esitetyn neljässijaisen vaihtoehdon mukaisesti erillissäännöksen lisääminen rikoslakiin siten kuin Ruotsissa, Norjassa ja Saksassa on tehty. Käräjäoikeus pitää kuitenkin riittävänä arviomuistion tois- ja kolmassijaisia vaihtoehtoja, joiden mukaan avioliittoon pakottaminen lisättäisiin joko ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 §:ään yhdeksi vaihtoehtoiseksi teon tarkoituksiksi tai sitten pakottamista koskevaan rikoslain 25 luvun 8 §:ään omaksi momentiksi. Viimeksi mainitun kaltainen pakottamissäännöksen täydentäminen on toteutettu Tanskassa.

Uudessa säännöksessä tulisi joka tapauksessa kriminalisoida avioliittoon pakottaminen, tässä tarkoituksessa tapahtuva matkustamaan houkutteleva sekä tällaisten menettelyiden yrittäminen ja avunanto niihin. Jos säännös sijoitettaisiin ihmiskauppapöytäkirjan ulkopuolelle, se voisi ehkä olla toissijainen siten, että säännöstä sovellettaisiin, mikäli teko ei täytä vakavamman rikoksen ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Oletettavasti joissakin tapauksissa itse avioliittoon pakottaminen saattaisi olla helpommin toteennäytettävissä kuin ihmiskauppa. Riippumatta siitä, mikä lainsäädännöllinen toteutustapa valittaisiin, jäisi ihmiskauppasäännös joka tapauksessa voimaan kattamaan nykyisessä muodossaan myös muut kuin oikeudellisesti sitovasti solmitut avioliitot ja ulottumaan tilanteisiin, joissa uhri ei pääse pois alun perin vapaaehtoisesti solmitusta avioliitosta, jos vain tunnusmerkistöt muilta osin täyttyvät. Siitä, että ihmiskauppasäännöstä joko nykyisessä tai

muutettavassa muodossa sovellettaisiin pakkoavioliittotapauksiin, seuraisi lähtökohtaisesti se uhrien oikeusturvaa vahvistava seikka, että pakkoavioliiton uhrin voisivat päästä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin.

Nurmi Tuomas
Helsingin kärjäoikeus

Inkinen Jaana
Helsingin kärjäoikeus